

קול דממה

מים ראשונים: אנחנו חוזרים ונדרשים להפטרות השבת אליהו בהר חורב (שהיא מעין המשך להפטרות פרשת כי תשא אליהו בהר הכרמל), עליה כבר זכינו לדרוש בשנה האחרת. הפעם, נתמקד בקול הדממה. נבקש להעמיק בנושא מיוחד זה, ואם נחזור על מדרשים שכבר הבאנו בדף הקודם, הלוא כבר אמרו חכמים: "כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה - דומה לאדם שזורע ואינו קוצר" (סנהדרין צט ע"א). ומדרש בכלל תורה. נחזור אפוא ונקצור מדרשינו ברינה ובדממה.

ויאמר צא ועמדת בְּהָר לְפָנַי ה' וְהִנֵּה ה' עִבְר וְרוּחַ גְּדוּלָּה וְחֶזֶק מִפָּרֶק הָרִים וּמִשָּׁבַר סִלְעִים לְפָנַי ה' לֹא בְרוּחַ ה' וְאַחַר הָרוּחַ רֵעַשׁ לֹא בְרֵעַשׁ ה': וְאַחַר הָרֵעַשׁ אֵשׁ לֹא בְּאֵשׁ ה' וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דָּקָה: (מלכים א פרק יט פסוקים יא-יב).¹

יעמד ולא יאפיר מראהו תמונה לנגד עיני דממה וקול אשקמע: (איוב פרק ד פסוק טז).²

ספרי במדבר פיסקא נח – בין קולות וברקים לקול דממה דקה

כתוב אחד אומר: "ויהי ביום השלישי בהיות הבורק ויהי קולות וברקים" (שמות יט טז), וכתוב אחד אומר: "קול דממה דקה" (מלכים א יט יב) - כיצד יתקיימו שני כתובים הללו?³ כשהקב"ה מדבר הכל שותקים, שנאמר: "דמו יִשְׁבִּי אֵי סַחַר צִידוֹן עֲבָר יָם מְלֹאֹף" (ישעיה כג ב), ואומר: "וידום אהרן" (ויקרא יג) - דברי רבי יאשיה. ר' יונתן אומר: כתוב אחד אומר "קול גדול ולא יסף" (דברים ה יח) וכתוב אחד אומר: "ואחר האש קול דממה דקה" - כיצד יתקיימו שני כתובים הללו? כשהקב"ה מדבר בקול גדול, מלאכי השרת מדברים בקול נמוך, שנאמר: "על חומותיך הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את ה' אל דומי לכם ואל תתנו דומי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלם תהילה בארץ" (ישעיה סב ו-ז).⁴

שמות רבה כט ט – מדממת הכרמל לדממת סיני

א"ר אבהו בשם ר' יוחנן: כשנתן הקב"ה את התורה, ציפור לא צווח, עוף לא פרח, שור לא געה, אופנים לא עפו, שרפים לא אמרו: קדוש קדוש, הים לא נזדעזע, הבריות לא דברו, אלא העולם שותק ומחריש ויצא הקול: "אנכי ה' אלהיך". וכן הוא אומר: "את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם קול גדול ולא יסף" (דברים ה ט).⁵

¹ אלה שיאם של דברי הקב"ה לאלהיו שבורח אל הר חורב לאחר הכינוס הגדול שערך בהר הכרמל, בו הביא את העם לקריאה הגדולה והכפולה: "ה' הוא האלוהים, ה' הוא האלוהים", אך לא למהפך לו ייחל. "מהלך פה אֱלֹהֵי? שואל אותו הקב"ה בבואו למערה שבה. והוא עונה בקטרוג גדול על עם ישראל, כאילו כלל לא אירע הכינוס בהר הכרמל, כולל נימה אישית: "ויאמר קנא קנאתי לה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְוַתְךָ הַרְסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בְּחָרֵב וְאוֹתָר אֲנִי לְבִדֵי וַיִּבְקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ". על כך עונה לו הקב"ה בפסוקים שהבאנו למעלה: "צא ועמדת בהר וכו'". וכאשר הקב"ה שואל אותו שוב, לאחר הרעש והדממה: "מה לך פה אליהו?" הוא חוזר על הקטרוג הנ"ל ותשובת הקב"ה על כך הלוא היא בהפטרות וכפי שהרחבנו כאמור בדברינו אליהו בהר חורב. הפעם נבקש להתמקד בקול הדממה הדקה.

² דברי אליפז לאיוב. ויש לנו עוד אזכור שלישי ואחרון של דממה במקרא, תהלים קז כט: "יָקָם סֵעֶרָה לְדָמָה וַיַּחֲשׂוּ גְלִיָּהֶם". שם הדממה היא כפשוטה, ההפך מסערה. אבל בפסוק באיוב, כמו בספר מלכים אצל אליהו, יש חיבור של "קול" ו"דממה" שהוא השילוב המעניין, אוקסימורון במונחי הלשון והספרות. "קול נמוך המורכב מהקול ומהשתיקה" כלשון פירוש רלב"ג על הפסוק. האם יש הבדל בין "קול דממה דקה" של אליהו ובין "דממה וקול אשמע" של איוב? האם הקול בא מתוך הדממה הדקה או שמא 'דממה דקה' הוא תיאור של הקול - איזה קול? קול של דממה דקה! ועוד נגיע להלן לפרשני המקרא ולפסוק מאיוב.

³ יש לשים לב לעימות המיוחד הזה בין פסוק בתורה ובין פסוק מהנביאים! ההתגלות על הר סיני שבתורה היא בקולות וברקים והר עשן וקול שופר חזק מאד וכו' (שמות פרקים יט, כ, דברים פרק ה). במדרש (שמות רבה כט שנראה להלן) הדגש הוא על השקט של מעמד הר סיני, אבל במקרא בתורה: "קולות וברקים". ואת השקט, את קול הדממה הדקה שבמקרא, צריך להביא מאלהו. עימות פסוקים זה הוא בשבחו וטובתו של אליהו, מעצם ההשוואה בין ההתגלות אליו במערה וההתגלות במתן תורה.

⁴ הפתרון לסתירה לכאורה בין הפסוקים הוא שהעולם דמם, ורק קולו של הקב"ה נשמע – "כשהקב"ה מדבר הכל שותקים". מסוחרר צידון, דרך אהרון ועד מלאכי השרת, כולם דוממים כשהקב"ה מדבר בקול. אבל "קול דממה דקה" אצל אליהו הוא בדיוק ההפך. הקב"ה לא דיבר בקול גדול, אלא בקול דממה דקה וממילא גם העולם דמם. האם זכה אליהו למה שלא זכו בני ישראל במעמד הר סיני? האם זכה אליהו במערה למה שמשוה זכה רק במשכן? ראו פסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא ד, שהבאנו בדברינו אליהו בהר חורב, שמשווה לאורך כל הדרך בין משה בהר חורב ובין אליהו, וכשהוא מגיע אל קול הדממה הוא משווה בין הקול שאליהו שמע במערה והקול שמשוה שמע מבין הכרובים במשכן: "את מוצא שמשוה ואלהיו שוין זה לזה בכל דבר. משה נביא אליהו נביא. משה נקרא איש האלהים ואלהיו נקרא איש האלהים... במשה: ויעבור ה' על פניו ובאליהו: והנה ה' עובר. במשה: וישמע את הקול מדבר אליו ובאליהו: והנה אליו קול". ראו בדרינו וישמע את הקול בפרשת נשא.

⁵ יש מחלוקת במדרשים ובפרשנים האם "קול גדול ולא יסף" שבמעמד הר סיני הוא קול שפסק ולא הוסיף להישמע, קול מיוחד חד-פעמי; או שאולי אדרבא, קול שלא פסק, קול שממשיך ללוות אותנו מאז מעמד הר סיני ועד היום, עד אותו תלמיד וותיק שכל

אמר ר' שמעון בן לקיש: מהו ולא יסף? אלא כשאדם קורא לחבירו יש לקולו בת קול. והקול שהיה יוצא מפי הקב"ה לא היה לקולו בת קול.⁶ ואם תמה אתה על זו, הרי אליהו כשבא לכרמל פגס כל הכומרים ואמר להם: "קראו בקול גדול כי אלהים הוא" (מלכים א יח כז). מה עשה הקב"ה? הַדְמִים כל העולם והשתיק העליונים והתחתונים, והיה העולם תוהו ובוהו, כאילו לא היה בריה בעולם, שנאמר: "אין קול ואין עונה ואין קשב" (שם כט). שאם ידבר, הם אומרים: הבעל עננו!⁷ על אחת כמה וכמה כשדיבר הקב"ה על הר סיני, השתיק כל העולם, כדי שידעו הבריות שאין חוץ ממנו, ואמר: "אנכי ה' אלהיך".⁸

מסכת חגיגה דף טז עמוד א – הפסוק ששמר על ר' עקיבא

רבי עקיבא עלה בשלום וירד בשלום, ועליו הכתוב אומר: "משכני אחרוך נרוצה". ואף רבי עקיבא בקשו מלאכי השרת לדוחפו, אמר להם הקב"ה: הניחו לזקן זה, שראוי להשתמש בכבודי. מאי דרש?⁹ אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: "ואתה מרבבות קודש" (דברים לג ב) - אות הוא ברבבה שלו. ורבי אבהו אמר: "דגול מרבבה" (שיר השירים ה י) - דוגמא הוא ברבבה שלו. וריש לקיש אמר: "ה' צבאות שמו" (ישעיהו מח) - אדון הוא בצבא שלו. ורבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: "לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה' ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה... והנה ה' עובר".¹⁰

ברכות דף נח עמוד א – עכשיו המלך בא

רב ששת היה עיוור. היו הולכים הכל לקבל פני המלך וקם והלך איתם רב ששת.¹¹ מצאו מין אחד, אמר לו: הכדים השלמים הולכים לנהר, לאן הולכים הכדים השבורים? אמר לו (רב ששת לאותו מין): בוא וראה שאני יודע יותר ממך. עבר הגדוד הראשון, וכאשר נשמע הרעש אמר אותו המין: בא המלך. אמר רב ששת: לא בא המלך. עבר הגדוד השני, וכאשר נשמע הרעש אמר אותו המין: עכשיו בא המלך. אמר רב ששת: לא בא המלך. עבר הגדוד השלישי וכאשר השתתקו כולם, אמר לו רב ששת: עכשיו בוודאי בא המלך. אמר לו אותו המין: מנין לך? אמר לו: מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא [מלכות הארץ כעין מלכות שמים]; דכתיב: "צא ועמדת בהר לפני ה' והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' ואחר הרוח

מה שעתידי לחדש כבר נאמר בסיני (ירושלמי פאה ב ד). לכך ניתן אולי להוסיף את **בת הקול** שמופיעה לעתים בבית המדרש, אך מנגד יש לתחום את "סיני בבית המדרש" כפי שלמדנו מסיפור **תנורו של עכנאי** ולא בשמים היא. למקורות בנושא זה ראו סנהדרין יז ע"א, פרשני המקרא על הפסוק. והוא נושא נכבד שראוי לדף בפני עצמו (בפרשת ואתחנן). נראה שאת שתי השיטות ניתן לחבר לדרשה שלפנינו, אך הדבר צריך עיון ונשאיר אותו לדף המיוחל.

⁶ בת קול היינו הד. שלא יאמרו שתי רשויות יש בשמים.

⁷ ענה לנו.

⁸ מדרש שמות רבה יוצא לעזרתו של מדרש ספרי הנ"ל ומביא תחילה רמז לשקט ולדממה של מעמד הר סיני מפסוק בתורה: "קול גדול ולא יסף". אך הוא ממשך ומביא בקל וחומר סיוע נוסף מאליהו. לא מאליהו שבמערה, לא מקול הדממה הדקה שם, אלא מהשקט שהיה בעת שניסו נביאי הבעל את כוחם בכרמל! בכך יוצר מדרש זה קשר ברור בין המעמד שבכרמל ממנו בורח אליהו וההתכנסות במערה בחורב שם הוא מבקש מפלט. אליהו שלא בא על סיפוקו במעמד בכרמל מנסה, לפחות עפ"י המדרשים, להתחבר למשה ולמעמד הר סיני (ראו שוב דברינו **אליהו בהר חורב** שם הרחבנו בנושא זה), אך מדרש שמות רבה מחזיר אותו להר הכרמל. שם מצויים השקט והדממה שיכולים ללמדנו בקל וחומר על השקט והדממה של מעמד הר סיני! (כי בסיני נאמר לא רק "אנכי ה' אלוהיך", אלא גם: "לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני"). ואחרי כל זאת, מהו קול הדממה של מעמד הר סיני? בכך אין מדרש שמות רבה שונה מדרש ספרי. במעמד הר סיני, היה "קול גדול" ולא קול דממה. וכלשון הספרי: "שומע אני קול נמוך? ת"ל: את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם... מתוך האש, הענן והערפל קול גדול". קולו של הקב"ה נשמע על רקע הדממה שמסביב – "כשהקב"ה מדבר הכל שותקים". אולי גם על רקע הדממה שהשתררה כאשר פסק הקול ולא יסף, אבל אין זה קול הדממה כפי שאנחנו מבינים בפשטות הפסוק אצל אליהו. ושוב אנו שואלים האם זכה כאן אליהו למה שלא זכו בני ישראל במעמד הר סיני?

⁹ ראו פירוש רש"י שם: "מאי דרש - מהיכן הבין מקום השכינה שנזהר שלא הציץ שם. אי נמי שלא טעה כמו שטעה אחר".

¹⁰ מדובר בסיפור על ארבעה שנכנסו בפרדס... בן עזאי הציץ ומת... בן זומא הציץ ונפגע... אחר קיצץ בנטיעות. ורק ר' עקיבא עלה בשלום וירד בשלום. מה הסוד של ר' עקיבא שידע להיכנס לעולם המיסטורי ולצאת ממנו בשלום? "מאי דרש"? מה הפסוק שר' עקיבא ידע לדרוש – פסוק ששייך ושומר עליו? רבה בר בר חנה בשם רבי יוחנן מציע את הפסוק מסוף ספר דברים: "ואתה מרבבות קודש". רבי אבהו מציע את הפסוק משיר השירים: "דגול מרבבה". ריש לקיש מציע את הפסוק מספר ישעיהו: "ה' צבאות שמו". ואילו רבי חייא בר אבא בשם רבי יוחנן מציע את הפסוק שלנו: "קול דממה דקה". הרוצה להיכנס כאן לעולם הסוד ולפרדס, ולחבר בין משה, אליהו ורבי עקיבא, בין קולות וברקים לקולות הדממה, לאלהיו שנכנס ויוצא בבתי המדרש של החכמים, לתשבי שיתרץ לנו קושיות ובעיות – יעשה זאת בלעדינו. לנו די פשטו של הסוד - פשט הפסוקים שמאליהו אנו לומדים את התגלות השכינה דווקא בשקט ולא ברעש וממנו שאל גם הפייטן את: "וקול דממה דקה ישמע" של תפילת ונתנה תוקף.

¹¹ סיפור זה מסופר בגמרא שם בעקבות הברייתא: "הרואה מלכי אומות העולם - אומר ברוך שנתן מכוודו לבשר ודם. אמר רבי יוחנן: לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד, אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם, שאם יזכה - יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם". תרגום הגמרא לעברית שלהלן נעשה בסיוע פירוש שטיינזלץ, אך שגיאות מי יבין הן כולן באחריותנו.

רעש לא ברעש ה'. ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה".¹² כי אתא מלכא, פתח רב ששת ובירך עליו.¹³ אמר לו אותו המין: למי שאתה לא רואה אתה מברך?¹⁴

רש"י איוב פרק ד פסוק טז – קול מדממה או דממת הקול¹⁵

יעמוד - עומד היה בפני ולא הייתי מכיר מראהו: דממה וקול - קול דבר חשאי הייתי שומע.¹⁶ דבר אחר: דממה וקול אשמע - קול שמעתי מדממה, אבל דממה לא שמעתי. דממה אלו המלאכים שאומרים שירה כדמתרגם:¹⁷ "ואחר הרעש קול דממה דקה" - קל דמשבחין בחשאי. משה דממה שמע, מכאן שהראשונים נשתמשו בקול והאחרונים בבת קול, כאדם המכה בפטיש וקול ההברה נשמע למרחוק.¹⁸

רד"ק מלכים א יט יא – מתי הבין אליהו

והנה ה' עובר – פירוש: כבוד ה' עבר לפניו, כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום: "ויעבור ה' על פניו". ועבר לפניו תחילה רוח גדולה וחזק והיה אומר לו הקול: לא ברוח ה'... ומה שאמר מפרק הרים ומשבר סלעים דרך הפלגה, ואמר לו הקול בעבור הרוח: כי הכבוד לא היה עובר עדיין. ואחר עבור הרוח היה רעש, שרעש ההר, ואמר לו הקול: כי הכבוד איננו באש. ואחר עבור האש, עבר הכבוד עם קול דממה דקה, והבין אליהו כי אז עבר הכבוד כשומעו קול דממה דקה.¹⁹

¹² וכל זאת מנין? מאלהו. שכתוב: "ויאמר צא ועמדת בהר לפני ה' והנה ה' עבר ורוח גדולה וחקק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה': ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה" (מלכים א יט). ועל זה אמר רב ששת: מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא! וגם ברך רב ששת על המלך בשם ומלכות הגם שלא ראה אותו והגם שעיוור פטור מן המצוות. ראו שם מה היה בסופו של מי שהתחכם וחלק על רב ששת. ואגב סיפור נאה זה, חזרנו לאלהו שקצה נפשו ממלכות אחאב והסבל שגרם לו וברח להר חורב. שם שמע את הדממה הדקה שממנה לקח רב ששת את הסימן למלכות הארץ, גם של מלכים רשעים ואומות העולם. ראו בהקשר זה גם את מאמר ר' יוחנן בגמרא ברכות דף ט עמוד ב: "לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל. ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם שאם יזכה - יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם". שימו לב להבדל "הדק" בין גישת ר' יוחנן ורב ששת.

¹³ ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם, הגם שלא ראה בעיניו. ראו רמב"ם הלכות ברכות פרק י הלכה יא: "הרואה מחכמי אומות העולם אומר: ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם שנתן מחכמתו לבשר ודם. חכמי ישראל מברך: שנתן מחכמתו ליראיו. מלכי ישראל אומר: שנתן מכבודו ומגוברותו ליראיו. מלכי אומות העולם מברך: שנתן מכבודו לבשר ודם". ולגבי ברכות של סומא יש לדון בהלכה. ראו תורה תמימה הערות בראשית פרק א הערה כה שפשיטא לו שסומא אינו מברך על הנר במוצאי שבת, אבל מברך ברכת יוצר המאורות.

¹⁴ ורב ששת לא עונה לו, אבל הגמרא שם מסיימת: "ומאי הוי עליה דההוא מינא?" מה היה בסופו של אותו המין שלגלג על רב ששת? ואחת התשובות היא: "רב ששת נתן עיניו בו, ונעשה גל של עצמות!" נתן עיניו בו! שני דברים (לפחות) למדנו מסיפור זה. האחד, שלא בכדי נקרא הסומא: סגי-נהור - רואה הרבה. עיוורים שומעים את קולות הדממה ורואים את המלכות בעיני רוחם יותר טוב מהרבה פיכחים, בפרט פיכחים עם "לב טוב" כמו אותו המין. ראו גם שאלהו הסתיר את פניו כששמע את הקול, ככתוב: "ויהי קשמע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ועמד פתח המערה" וגם משה הסתיר פניו (בסנה) וכוסה ע"י הקב"ה בנקרת הצור (שמות סוף פרק לג). וכבר דרשנו מספר פעמים על עדיפות השמיעה על פני הראיה. הדבר השני, הוא היחס למלכות, כולל מלכי אומות העולם, והדממה כסמל לה. הדממה הנובעת מיראת הכבוד למלך כשהוא עובר או כשמישהו ניצב לפניו, מושוות עם קול הדממה הדקה ששומע אליהו בשיא קרבתו לקב"ה במערה, היא **נקרת הצור** של משה. קול דממה הוא קולה של המלכות. הביטוי "כתר מלכות וקול דממה דקה" חוזר בתיאור מעשה המרכבה במדרשים רבים (אוצר המדרשים אייזנשטיין כונן). כאן קול הדממה הוא של מלך מאומות העולם (פרסי? נציב רומא?) שרב ששת מכבד אותו וטורח לבוא, להמתין ולשמוע את השקט המלווה את בואו, משום שמלכות הארץ היא כעין מלכות שמים. ראו דברינו **חלוקת כבוד למלכות** בפרשת וארא.

¹⁵ נעבור לפרשני המקרא, אבל לפני כן נעשה תחנה קצרה בפסוק שהבאנו בפתח דברינו מאיוב, הם דברי אליפז רעו שבא לנחמו ונמצא מוכיחו: "הנסה דבר אליך תלאה ויצר במלין מי יוכל... זכרנא מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו". ועל מנת לחזק את דבריו הוא מתאר את החיזיון שנגלה לו: "בשעפים מחזינות לילה בנפל תרדמה על אנשים: ... ורוח על פני יחלף תסמר שערות בשר" ומגיע אל הפסוק שלנו: "יעמד ולא יאכיר מראהו תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע".

¹⁶ האם "דממה וקול" של אליפז מקביל ל-"קול דממה" של אליהו? מפירוש רש"י עד כאן אפשר לחשוב שכן, משום המילה "חשאי", למרות שאין הוא מזכיר כאן את קול הדממה של אליהו. וכך אמנם מפרש אבן עזרא על הפסוק: "דממה וקול - כמו קול דממה דקה וזו דרך נבואה קטנה". ניחא "נבואה קטנה" לאליפז, כך גם לאליהו - "נבואה קטנה"? אך בפירוש השני של רש"י הוא יוצר מרחק גדול בין שניהם כפי שנראה להלן.

¹⁷ תרגום יונתן בן עוזיאל, התרגום לארמית המלווה את ספרי הנביאים והכתובים. ראו **הסבר באתר דעת**.

¹⁸ בפירוש השני, מפריד רש"י בין "קול דממה" של אליהו ובין "דממה וקול" של אליפז. לא ברור מאיפה בא כאן משה ונראה שהוא שיבוש וצ"ל אליהו (גם אם נאמר שיש השוואה מלאה בין משה לאליהו כנ"ל). אליפז לא זכה לשמוע את הדממה הם המלאכים שמשבחים את הקב"ה בחשאי. אליפז שמע את הקול שיוצא מהדממה אבל לא את דממת הקול. אליפז שמע את הברת הקול, את ההד שיוצא מהקול המקורי. הראשונים (משה ואליהו) זכו לשמוע את קול הדממה הדקה. השני עם קול ובת קול (הברת קול) של מדרש שמות רבה לעיל, דרשת ריש לקיש שם. והאחרונים זכו **לבית קול בבית המדרש**. נחזור לאליהו.

¹⁹ רד"ק מנתח את הפסוק של אליהו צעד אחר צעד ויוצר בכך, אולי בלי משים, סימטריה מעניינת עם הסיפור על רב ששת בגמרא ברכות הנ"ל. "והנה ה' עובר" - זו הכרזה כללית שהנה המלך עובר בעיר. הרוח היא הגדוד הראשון ואולי חשב אליהו שזהו "ויעבור ה' על פניו" של משה, בא קול ואומר לו: אין זה כבוד ה' (עדיין). בא הגדוד השני, האש, ושוב נלווה לה קול שצריך לומר לאליהו: גם זה עדיין לא כבוד ה'. וכשבא הגדוד השלישי, קול הדממה הדקה, שוב אין צורך בהסברים. שם הבין אליהו מדעתו שזהו כבוד ה'. אך ראו פירוש רב"ג על הפסוק שאומר על המורכבות הזו של קול "המורכב מהקול ומהשתיקה" לא הבין אליהו "מרוב כעסו על חטאת ישראל" ולכן חזר שוב על מה שכבר אמר בראשונה.

רבי בחיי בן אשר דברים ד לט - העלמה ובלימה

"והשבות אל לבבך"²⁰ זה מצות עשה מן התורה בידיעת השם יתברך שנצטוינו לדעת אותו ולחקור על אחדותו ושלא נסמוך על הקבלה בלבד. והידיעה הזו היא מתוך פעולותיו ומעשיו הנוראים, ונבראיו העליונים והשפלים.²¹

והנה ידיעה זו היא האפשרית, אבל הידיעה מצד מהותו ועצמותו נמנעת ואי אפשר לעמוד עליה, ועליה נאמר: "כבוד אלהים הסתר דבר" (משלי כה ב) ... כענין שמצינו באלהים: "לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה', ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה", ענין הכתוב:²² כי כשיחשוב עליו האדם מהו²³ אם הוא רוח או רעש או אש, יחזור ויסתור בנין מחשבתו בכל מה שיחשוב עליו. ואחר המחשבות כולם לא ימצא כי אם העלמה ובלימה, וזהו: "ואחר האש קול דממה דקה", כענין שזכר בספר יצירה: "בלום פיך מלדבר ולבך מלהרהר".²⁴

בעל הטורים ויקרא טז יב – דקות הדממה ודקות הקטורת

"דקה" - ב' במסורה.²⁵ קטורת סמים דקה, ואידך: "ואחר האש קול דממה דקה" (מ"א יט יב) ואז נראה כבוד ה'. וזהו: "כי בענן אראה על הכפורת" (פסוק ב), פירוש: כי בענן הקטורת שנאמר בה דקה, יהיה קול דממה דקה ויראה כבוד ה'.

קול דממה דקה

השקט הנשמע

ראית הסומא

מחזה בתרדמה

העלמה ובלימה

נגיעה במאומה

מלאות בלי-מה

מחשבה נעלמה

אנשת הנשמה

סוד השכינה

הנה, הנה, ונהי – מה?

שבת שלום

מחלקי המים

²⁰ אין זה "והשבת אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה" מפרשת [השיבה והתשובה](#) בפרשת נצבים, פרק ל, אלא של תחילת ספר דברים: "וידעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד". "והשבות אל לבבך" של ידיעת ה' והכרת ממשלתו בעולם, הפסוק שאנו אומרים יום-יום בתפילה עלינו לשבח. ראו רמב"ם הלכות שופר סוכה ולולב, פרק ג הלכה ט, שמונה פסוק זה עם פסוקי המלכויות. וראו התייחסותו לפסוק זה במורה הנבוכים חלק ג פרק נא.

²¹ ראו ספר חובות הלבבות שער א - שער היחוד פרק ב: "והחלק הרביעי הוא יחוד האלהים בלב ובלשון, אחר אשר ידע להביא הראיות עליו ולעמוד על אמיתת אחדותו מדרך העיון והסברות הנכונות השכליות. וזהו החלק השלם והחשוב שבהם והמעלה הזאת היא אשר הזהיר עליה הנביא, באמרו וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים וגומר".

²² פירוש הפסוק, ממשיך רבי בחיי להסביר ומגיע לעיקר דבריו.

²³ הקב"ה. כך גם "עליו" שבסוף המשפט.

²⁴ ידיעת האל השכלית וחקר אמיתת מציאותו מתוך התבוננות בעולם שסביבנו ובקורות העתים, היא מצווה עשה חשובה ואפשרית (לא מצאנו אותה אצל מוני המצוות), אבל אין היא ידיעת עצמותו ומהותו של האל. זו האחרונה אפשרית, אם בכלל, רק בשתיקה, בקול של דממה, בניקוי כל המחשבות הרציונאליות, בהעלמה ובלימה: בלימת הפה מלדבר והלב מלהרהר. זה הסוד שר' עקיבא ידע ושומר עליו בכניסה להיכל הסוד. ראו [סודה של תפילת החסידים הראשונים](#) מאת הרב יעקב נגן. ולגבי [ספר יצירה](#) ראו הערך בויקיפדיה.

²⁵ פעמיים נזכרת המילה "דקה" בכל המקרא.